

Recenzja rozprawy doktorskiej

Ks. mgr lic. Ireneusz Smagliński, *Patriotyzm w nauczaniu Jana Pawła II do Polaków podczas pielgrzymek do Ojczyzny*, praca doktorska napisana pod kierunkiem ks. dr hab. Janusza Szulista na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2014, ss. 247.

Treść rozprawy doktorskiej ks. mgr lic. Ireneusza Smaglińskiego

Rozprawa doktorska ks. Smaglińskiego składa się ze Spisu treści (ss. 1-3), wykazu Skrótów (s. 4), Wstępu (ss. 5-13), trzech rozdziałów (ss. 14-203), Zakończenia (ss. 204-208), Bibliografii (ss. 209-222), dwóch Aneksów (ss. 223-243) oraz Streszczenia w języku polskim (ss. 244-245) i angielskim (ss. 246-247).

Pierwszy, najobszerniejszy rozdział pracy (ss. 14-104) nosi tytuł *Uwarunkowania podmiotowe patriotyzmu*. W pierwszym paragrafie została uwypuklona postawa odpowiedzialności za naród w różnych wymiarach jego istnienia (historia, kultura, rodzina, polityka) oraz troska o dobro wspólne, o których Jan Paweł II obszernie mówił w swoich katechezach do rodaków. Doktorant przypomina, że w roku 1991 w Wadowicach Papież podkreślił, że „odpowiedzialność za naród to dzielenie jego losów w chwilach sukcesów, a także w okresach trudnych” (s. 16). Każde miejsce, które nawiedzał w czasie swoich pielgrzymek do Polski, mówiło mu o wielkiej ale i często tragicznej historii narodu polskiego. Według Ojca Świętego, szczególnie duchowni powinni odznaczać się głęboką znajomością ojczystych dziejów. W Szczecinie w roku 1987 zachęcał księży do interesowania się historią i literaturą, zarówno ojczyzną jak światową (por. s. 19). Odpowiedzialność za naród przejawia się bowiem szczególnie w trosce o kulturę, która stanowi o specyfice danego narodu, mówił Papież w czasie swoich pielgrzymek (por. s. 22). Kultura ojczysta rodzi się nie tylko w ośrodkach miejskich, ale jest tworzona również przez polską wieś (por. s. 23). Odpowiedzialność za naród powinna wyrażać się przede wszystkim w trosce o rodzinie, zagrożonej rozwodami i aborcją, o czym mówił Papież m.in. w Kielcach w roku 1991 (por. s. 25) oraz w działalności politycznej, która wyraża się w trosce o dobro wspólne (por. s. 30), poszanowanie praw człowieka, z których pierwszym jest prawo do życia (por. s. 32) i trosce o

najuboższych (por. s. 34). W tym samym paragrafie Autor na s. 35-43 uwypukla nauczanie Jana Pawła II na temat bezinteresownej troski o dobro wspólne, która wyrażała się w przeszłości w bohaterstwie oręża polskiego, w nowszych czasach min. w obronie krzyża w Nowej Hucie przez polskich robotników, a zawsze w postawie wierności najwyższym wartościom.

W drugim paragrafie Doktorat wskazał na wzorce osobowe patriotyzmu w dziejach narodu polskiego na które powoływał się Papież, do których należą zarówno duchowni jak i świeccy, którzy byli władcami, ludźmi nauki czy też działaczami społecznymi. W sumie w czasie swoich pielgrzymek Papież przypomniał swoim rodakom ponad sto postaci, głównie świętych i błogosławionych. Naród bowiem, mówił Papież na Jasnej Górze w 1983 roku, jest bogaty przede wszystkim ludźmi, jest bogaty człowiekiem (por. s. 43). Spośród duchownych Papież z Krakowa przypomniał m.in. takie postaci jak św. biskup Stanisław z Szczepanowa (s. 45), św. Wojciech (s. 46-47), bł. Wincenty Kadłubek (s. 49), św. Jan z Kęt (s. 50), św. Jan Sarkander (s. 51-52), i wielu innych, którzy zapisali się na kartach polskiej historii. Wśród świeckich osób zasłużonych dla Polski Papież wymienia m.in. Mieszka I (s. 75), Bolesława Chrobrego, Kazimierza Odnowiciela, Jana Kazimierza (s. 76), Bolesława Krzywoustego (s. 77), św. Jadwigę Śląską (s. 78) i św. Jadwigę królową (s. 79). Spośród ludzi nauki Jan Paweł II wyróżnił Mikołaja Kopernika (s. 82), Marcina Wadowitę i Jerzego Ciesielskiego (s. 83). Do działaczy społecznych Autor dysertacji zaliczył wspomnianych przez Papieża Tadeusza Rejtana (s. 86-87), Wandę Malczewską, Wincentego Witosa, Aleksandra Majkowskiego (s. 88), Stanisławę Leszczyńską i wielu innych (s. 89).

W paragrafie trzecim pierwszego rozdziału (s. 91-104) Autor ukazuje za Janem Paweł II rolę literatury w budzeniu i kształtowaniu patriotyzmu na przestrzeni dziejów Polski. Papież w czasie swojej pierwszej pielgrzymki mówił w Gnieźnie do młodzieży o znaczeniu dla naszego narodu pieśni *Bogurodzica* (s. 92), w Sandomierzu w roku 1999 wspomniął o Janie Kochanowskim i Janie Długoszu (s. 93), w roku 1983 w Krakowie podkreślał znaczenie Uniwersytetu Jagiellońskiego i jednego z jego absolwentów - ks. Piotra Skargi (s. 94-95). Ks. Smagliński przypomina, że do najbardziej cytowanych przez Papieża poetów należy Cyprian Kamil Norwid (s. 95-96), ale sięgał on również do innych romantyków, jak Adam Mickiewicz i Juliusz Słowacki (s. 99). W homiliach i przemówieniach Papieża Doktorant odnajduje cytaty z twórczości Marii Konopnickiej, Henryka Sienkiewicza (s. 101), Jana Kasprówicza i Stanisława Wyspiańskiego (s. 102) a także Leopolda Staffa i Karola Huberta Rostworowskiego (s. 102).

Rozdział drugi (ss. 105-171) został zatytułowany *Przedmiot patriotyzmu*, na który składają się „wydarzenia, miejsca i symbole kryjące w sobie kolejne, istotne a zarazem swoiste przesłanie o sile i kształcie miłości do Ojczyzny”. Chodzi zatem o swoistą „mapę geograficzno-polityczną polskiego patriotyzmu” (s. 12).

W pierwszym paragrafie drugiego rozdziału Autor za Janem Pawłem II ukazuje kluczowe dla dziejów Polski wydarzenia historyczne, takie jak chrzest Polski, starania o jedność narodu polskiego w okresie rozbitcia dzielnicowego, unię z Litwą, okres rozbiorów, II wojnę światową (która zajmuje najwięcej miejsca w jego refleksji nad dziejami Polski, s. 106), powojenne zniewolenie komunizmem i etos „Solidarności”.

Chrzest Polski sprawił, że Polska weszła do „rodziny krajów europejskich”, mówił Jan Paweł II w Gnieźnie w roku 1997, a wraz z Chrystusem została zaproszona do naszego kraju Jego Matka (s. 108). Konsekwencją chrztu był Zjazd Gnieźnieński w roku 1000, który położył fundament hierarchicznego ładu Kościoła w Polsce (por. s. 108-110). Dążenie do jedności w dziejach Polski ma wiele wymiarów w nauczaniu Papieża - Polaka. Przejawiało się w przezwycięzeniu rozbitcia dzielnicowego w XIII wieku (s. 110-111), jednością ze Stolicą Apostolską poprzez bycie „przedmurzem chrześcijaństwa” (s. 111), jedności z Litwą przez przyniesienie jej chrześcijaństwa (s. 112-113), starań o jedność Kościoła poprzez Unię Brzeską i *Colloquium Charitativum* z protestantami w Toruniu w XVII wieku (s. 113) i w innych wydarzeniach. Z rozbiorami Polski i ich zakończeniem wiążą się dwa wydarzenia o których przypominał Jan Paweł II: Konstytucja 3 maja (s. 117-118) i powstanie Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego w roku 1918 (s. 120). Szczególnie wiele miejsca Papież w swoim nauczaniu skierowanym do rodaków poświęcił martyrologii narodu polskiego w okresie II wojny światowej, również dlatego, że sam doświadczył okupacji hitlerowskiej (por. s. 122-126). Okres zniewolenia komunistycznego który trwał w Polsce prawie 50 lat wiązał się z walką narzuconej władzy ze społeczeństwem i z Kościołem. Odpowiedzią na te represje były protesty robotników i działania Kościoła, takie jak Wielka Nowenna przed tysięczną rocznicą chrztu Polski (por. s. 126-130). Szczególnym okresem w powojennej historii Polski był czas powstania „Solidarności” i zdławienia go przez wprowadzenie stanu wojennego w roku 1981 (por. s. 126-134).

Drugi paragraf poświęcony jest „emanacji ducha narodu w konkretnej przestrzeni”. Autor za Janem Pawłem II wskazuje na tak znaczące dla narodu polskiego miejsca jak sanktuaria, z których pierwszym jest Jasna Góra (por. s. 135-136); na stolice państwa polskiego, czyli Warszawę, Kraków, Gniezno i Płock (por. s. 141-147); na miejsca kaźni, wśród których są Oświęcim i Majdanek (por. s. 148-149) ale również Piaśnica; na uczelnie i ośrodki

przemysłowe, z Uniwersytetem Jagiellońskim, Katolickim Uniwersytetem Lubelskim, Gdynią i Łodzią na czele (por. s. 149-151); na patriotyzm wybranych regionów Polski: Podhala i Podkarpacia, jako najbliższych Papieżowi, oraz Warmii, Mazur i Pomorza (por. s. 154-159).

Trzecia i ostatnia część tego rozdziału to wydobycie znaczenia symboli narodowych w nauczaniu Papieża, takich jak wizerunki Matki Bożej, krzyże, pomniki słowa, dzieła sztuki religijnej, które również należą do kodu genetycznego polskiej tożsamości (por. s. 160-172).

Rozdział trzeci pt. *Czynniki instytucjonalne kształtujące postawy patriotyczne* (ss. 172-203) ukazuje nam rolę Kościoła i państwa w kształtowaniu postaw patriotycznych.

W pierwszym paragrafie Autor ukazuje służebną rolę Kościoła w życiu narodu polskiego (por. s. 172-176), która dziś wyraża się przede wszystkim w promocji etyki i moralności chrześcijańskiej. „Jan Paweł II widział służbę Kościoła narodowi jako formację poszczególnych ludzi, członków tegoż narodu” (s. 176). Następnie Doktorant podkreślił znaczenie Kościoła w obaleniu systemu komunistycznego (por. s. 177-179) oraz aktywność społeczną Kościoła, która wyraża się m.in. w solidarności ze światem pracy i pomocy rodzinie. W Częstochowie w roku 1979 Papież podkreślił pracę polskich kapłanów na rzecz narodu. Zauważył, że ich cechą charakterystyczną jest solidarność z narodem, która jest „podstawą zaufania do polskiego kapłana wśród społeczeństwa polskiego” (s. 181). Kościół w Polsce, podkreślał Papież, jest otwarty na ludzi wykluczonych, ubogich, a w szczególności służy polskim rodzinom (por. s. 183-187).

Paragraf drugi omawia zadania państwa w zakresie wspierania patriotyzmu. Do najważniejszych zadań struktury państwa należy dbałość o zachowanie tradycji narodowej, troska o jedność narodu i miłość do Ojczyzny jako najważniejsza cecha polityków. W swoim przemówieniu do władz państwowych w roku 1991 Jan Paweł II podkreślił, że władzę należy rozumieć jako służbę człowiekowi i tak trzeba ją również sprawować. Takie podejście rządzących do sprawowanej władzy jest najważniejszą gwarancją poszanowania podmiotowości obywateli (s. 198-199). Zadaniem Polaków według Jana Pawła II jest podtrzymywanie chrześcijańskiego dziedzictwa Polski i ale i całego kontynentu europejskiego (por. s. 202-203).

W Zakończeniu Autor dysertacji podkreśla, że szczególnie dziś konieczne jest przywoływanie takich wartości, jak patriotyzm, o czym wielokrotnie przypominał Jan Paweł II. Postawa patriotyczna, rozumiana jako poznawanie spuścizny historycznej i kulturowej własnego narodu, powinna być cechą zarówno młodzieży jak i ludzi kultury, polityków i całych rodzin. Dzieje narodu polskiego uczą bowiem „bezinteresownej troski każdego Polaka o duchowe i materialne dobro kraju” (s. 204), nawet za cenę wyrzeczeń i ofiar. Jan Paweł II

uczył swoich rodaków patriotyzmu poprzez przypominanie konkretnych wzorców osobowych, miejsc, wydarzeń i symboli związanych z historią Polski, wśród których istotne miejsce zajmują święci, sanktuaria i symbole wiary katolickiej, takie jak krzyż czy wizerunek Matki Bożej. Papież wskazywał na symbiozę „polskiego patriotyzmu z chrześcijaństwem wprowadzanym w życie poprzez posługę Kościoła katolickiego” (s. 207). Podczas wszystkich pielgrzymek, czy to odbywanych w okresie komunizmu czy już po roku 1989, Papież przypominał politykom, że „umiłowanie Ojczyzny powinno być nadrzędnym celem ich działalności” (s. 208).

Ocena rozprawy doktorskiej

1. Metodyczna strona pracy

a) Należy wyrazić uznanie dla Autora pracy za przypomnienie wkładu Papieża Jana Pawła w zrozumienie i pogłębienie pojęcia patriotyzmu. Doktorant włożył wiele pracy w analizę nauczania Jana Pawła II z okresu jego ośmiu pielgrzymek do Ojczyzny św. oraz w wydobywanie i usystematyzowanie materiału dotyczącego zagadnienia miłości do Ojczyzny.

b) Celem dysertacji było, jak pisze Autor we Wstępie, „rekonstrukcja koncepcji patriotyzmu w nauczaniu Jana Pawła II podczas pielgrzymek do Polski” (s. 8), patriotyzmu pojętego bardzo szeroko, w różnych jego wymiarach, tak, jako go rozumiał Papież. Autor podkreśla również praktyczny wymiar swojej pracy, jakim jest budowanie etosu Polaka - patrioty (s. 9).

b) Mówiąc o źródłach z których korzystał w swojej pracy doktorskiej, Autor w pierwszym rzędzie wskazuje na opracowania, w których temat patriotyzmu w nauczaniu Papieża-Polaka był już poruszany. Należą do nich książki takich autorów jak Jan Jaworski, Andrzej Zwoliński, George Weigel, Tadeusz Borutka czy też przewodnik turystyczny Tadeusza Szmy. Ks. Smagliński podkreśla jednak, że mimo obfitej literatury na temat patriotyzmu w myśli i nauczaniu świętego Jana Pawła II pozostaje wciąż wiele obszarów, które jeszcze nie zostały wystarczająco spenetrowane. Należy do nich m.in. temat niniejszej dysertacji, dla której literaturą źródłową będą katechezy i przemówienia, które Papież wygłosił do Polaków podczas swoich ośmiu pielgrzymek do Ojczyzny, będące „olbrzymim materiałem badawczym w tematyce patriotyzmu” (s. 11).

c) Jako metodę zastosowaną do zrealizowania postawionych sobie celów Autor wybrał dywersyfikację źródeł oraz krytyczną analizę tekstu, czyli innymi słowy kwerendę „wypowiedzi świętego Jana Pawła II, a następnie przyporządkowanie wybranych fragmentów zagadnieniom, będących składowymi treści dysertacji”, by na tej bazie móc dokonać „gruntownych analiz”. To pozwoli na „prezentację zagadnienia patriotyzmu w szerokim kontekście społecznym z jednoczesnym ukazaniem specyfiki nauczania Jana Pawła II” (s. 9).

e) Układ i struktura pracy (wstęp, trzy rozdziały, zakończenie) są przemyślane, logiczne i mieszczą się w ramach głównego przedmiotu badawczego, jakim jest analiza nauczania Jana Pawła II na temat patriotyzmu w czasie jego pielgrzymek do Polski.

2. Formalna strona pracy

a) Od strony językowej praca nie budzi zastrzeżeń, nie licząc literówki na s. 16 „na naród” zamiast „za naród” czy sformułowania „notki historyczne” ze s. 105.

b) Jeśli chodzi o graficzną stronę praca, należy uznać ją za poprawną. Autor wykazał się umiejętnością korzystania z odsyłaczy, poprawny jest również spis rzeczy, objaśnienia skrótów występujących w pracy i układ bibliografii.

3. Merytoryczna strona pracy

Należy docenić wysiłek, jaki Autor pracy włożył w ukazanie bogactwa nauczania Jana Pawła II na temat patriotyzmu. Rzeczywiście, Papież Jan Paweł II podkreślał, że celem jego podróży do kraju było zarówno dobro Kościoła jak i Ojczyzny, które wyraża się m.in. w podtrzymywaniu i rozwoju ducha patriotyzmu. Doktorant we Wstępie ukazał złożoność pojęcia „patriotyzm” oraz związek jaki istnieje, zwłaszcza w dziejach Polski, pomiędzy Ojczyzną i Kościołem, miłością do Boga i Ojczyzny. Tę ścisłą więź miłości do Ojczyzny, wiary i tradycji ukazywał w swoim nauczaniu do Polaków Papież Jan Paweł II począwszy od swojej pierwszej wizyty w Kraju w roku 1979 aż do ostatniej w roku 2002. Doktorant umiejętnie wydobyl bogactwo aspektów patriotyzmu, na które zwracał swoim rodakom uwagę Papież, Mamy więc w pierwszym rozdziale pracy patriotyzm pojęty przede wszystkim jako odpowiedzialność za historię narodu, jego kulturę, rodzinę i sprawowanie władzy. Papież

wskazywał na konkretne wzorce osobowe postaw patriotycznych, których nie brakowało w dawnej i zupełnie współczesnej historii naszej Ojczyzny. Celem pielgrzymek Jana Pawła II było przypomnienie swoim rodakom, „skąd ich ród”, co zostało uwypuklone w rozdziale drugim, w którym Doktorant wydobyl z nauczania polskiego Papieża jego znajomość i umiłowanie historii kraju, tego, co składa się na jego kulturę duchową i materialną. Ważne było przypomnienie mieszkańcom poszczególnych regionów ich wspaniałych tradycji patriotycznych i religijnych, co ks. Smagliński pokazał na przykładzie Pomorza, Warmii i Mazur oraz Podhala i Podkarpacia. Trzeci rozdział to ukazanie współczesnej roli Kościoła i państwa w kształtowaniu postaw patriotycznych. Tu szczególnie mocno wybrzmiewa apel Papieża do osób sprawujących władzę, by traktowali ją jako bezinteresowną służbę Ojczyźnie i obywatelom, nawet za cenę wyrzeczeń. Papież w czasie swoich pielgrzymek nie obawiał się mówić również do ludzi młodych o o miłości do Ojczyzny, jak w chociażby w Poznaniu w roku 1997 (s. 126).

Lektura pracy ks. Smaglińskiego nasuwa wniosek, że to przede wszystkim dzięki osobie i nauczaniu Jana Pawła II można powiedzieć dziś, 25 lat po upadku komunizmu, że „rodzina, polskość i katolicyzm stanowią zasadnicze źródła aksjologicznych orientacji” Polaków (s. 173).

Na koniec trzy uwagi krytyczne. Pierwsza dotyczy układu bibliografii: pierwszorzędnym źródłem dla Doktoranta są dzieła Jana Pawła II, tymczasem w bibliografii figurują one w punkcie *Nauczanie papieskie*, pomiędzy Janem XXIII a Benedyktem XVI. Niepotrzebne również wydaje się umieszczenie źródeł częściowo w bibliografii częściowo zaś w Aneksie II, w którym brak odniesień bibliograficznych.

Druga uwaga związana jest z dużą ilością cytatów bezpośrednich w prezentowanej pracy, nawet tam, gdzie można byłoby dokonać parafrazy tekstów papieskich.

Trzecia uwaga krytyczna dotyczy paragrafów 3.2.1. *Państwo depozytariuszem tradycji narodowej* (s. 188-192) i 3.2.2. *Troska o jedność narodu* (s. 192-195), których treść jest tylko bardzo luźno związana z tytułem.

Wniosek końcowy

Wyżej wymienione uwagi krytyczne nie odbierają wartości naukowej omawianej dysertacji doktoratu ks. Ireneusza Smaglińskiego. Uważam, że rozprawa naukowa odpowiada wymogom stawianym przewodom doktorskim i daje uzasadnione podstawy do wystąpienia do Rady Wydziału Teologii Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu o nadanie jej Autorowi stopnia naukowego doktora nauk teologicznych.

Koszalin, 02.01.2015

Ks. dr hab. Janusz Bujak prof. US

